

A deviancia kérdései

„Deviancia” = elferdülés, elhajlás

Társadalomtudományokban:

Deviáns viselkedés = társadalmi normáktól eltérő magatartás

Mindig csak konkrétan, az adott kultúrát vizsgálva lehet meghatározni, hogy mi tartozik ezek körébe

Olyan magatartások, melyek

- eltérnek az adott társadalom általánosan elfogadott normáitól, és amelyek
- előfordulása az adott társadalomban viszonylag csekély

DE! egy társadalomban egyidejűleg több normarendszer is létezhet (pl. a szubkultúrák normái a többségi társ. normáival párhuzamosan)

Az egyes magatartások nem önmagukban véve normálisak vagy deviánsak; a történelmi, társadalmi, vagy akár politikai folyamatok által meghatározott társadalmi értékelés és minősítés következtében tekintjük annak.

Devianciaelméletek

Biológiai-pszichológiai elméletek

A kezdeti elképzelések szerint az emberi viselkedés meghatározói:

- objektív fiziológiai és lelki adottságok
  - egyéni döntésekben megnyilvánuló gondolati-akarati mozzanatok
- ⇒ a deviancia mögött a személyiség valamilyen „működési zavara” áll; kezdetben nem elemezték a személyiségfejlődésben szerepet játszó társadalmi folyamatokat

Ide sorolható:

1. Lombroso – „született bűntettesek” elmélete
2. a pszichoanalitikus megközelítés
3. a frusztráció-agresszió elmélet
4. a társas tanulás elmélete
5. biológiai irányzat ('60-as évek: genetikai kutatások – XYY kromoszóma)

Anómia-elméletek

1. Durkheim – a devianciák oka a társadalmi integráltság eltérő foka

anómia: értékzavar, a meggyengült normák állapota

(nem megfelelő tendenciájú és ne kellő intenzitású társadalmasodási folyamat következménye; kiváltó oka lehet egy váratlan, gyors (akár +, akár – irányú) gazdasági, életmódbeli változás is)

anómia esetén megszűnik az az erő, mely megakadályozhatná, hogy az emberek elérhetetlen célokat hajszoljanak => az egyén vágyai és az eszközök között konfliktus alakul ki

2. Merton – Durkheim anómiaelméletét fejlesztette tovább

A társadalmilag deviáns magatartást éppúgy a társadalmi struktúra részének tekintette, mint az alkalmazkodást

Anómia: a kulturális célok és a csoport tagjainak strukturált lehetőségei között kialakuló konfliktus

Tipikus reagálásmódok:

1. konformizmus: célok: +; eszközök: +; 2. újítás: célok +; eszközök –

3. ritualizmus: célok: – ; eszközök: +; 4. visszahúzódás: célok: –; eszközök: –; 5. lázadás: célok: + –; eszközök: + –

Szociálpatiológia

A XX. sz. elején a devianciát már gyakran társadalmi betegségként kezelték; a baj oka: a „veszélyeztetett” társ. csoportok (pl. szegények, etnikai kisebbségek, szubkultúrák)

Társadalmi problémák irányzata

Társadalmi problémának az a jelenség tekinthető, amit a társadalom tagjai annak ítélnék (függetlenül attól, hogy az káros v. veszélyes-e)

Chicagói iskola

Társadalmi-ökológiai megközelítés – a bűnelkövetés gyakorisága egyes területek között eltérő, s ez összefügg a városrész más jellemzőivel is (pl. alkoholizmus, szegénység)

A devianciák eltérő gyakoriságát az eltérő létviszonyok (pl. rossz lakáskörülmények, munkanélküliség) és a társadalmi-települési környezet hatásai alapján létrejövő társadalmi dezorganizáció (közösségi szerveződés hiánya) okozza.

Az irányzat más képviselői szerint viszont az nem a dezorganizáció, hanem egy eltérő, sajátosan kidolgozott normarendszer működése.

Konfliktuselméletek

A '40-es évektől kezdődően jelentek meg – a normasértő magatartás kiindulópontjának a társadalom makrocsoportjai (osztályok, rétegek, faji, etnikai közösségek stb.) közötti konfliktusokat tartották

A differenciális asszociáció elmélete (Sutherland)

A bűnöző viselkedés tanulási folyamat eredménye; a bűnözők környezetében élő személy ezt a típusú magatartást (technikáit, módjait, motívumait) a mindennapi élet során sajátítja el.

Címkézéselmélet (labelling)

A társadalom normáit megszegők közül csak az deviáns, akit annak minősítenek.

Ez a megközelítés nem a normasértő viselkedés motívumaira fókuszál, hanem a normasértő egyén és az őt minősítők közötti interakciók alakulását helyezi a középpontba.

A modern devianciaelméletek alapjai

Biológiai vagy pszichoszociális faktorok

Kutatási eredmények – léteznek kül. öröklött magatartásformák

DE! ez nem jelent eleve elrendeltséget => „megszaladás” (biológiai, evolúciós jelenség egy tulajdonsága optimális paraméterein túl változik) – embernél ezt kulturális eredetűnek tartják (pl. a tudatállapot-módosítás kül. módjai, prostitúció, hatalomvágy)

Mikroszintű elméletek

deviancia magyarázata - az egyén és közvetlen szociális, kulturális környezete kapcsolatának, összefüggéseinek vizsgálata útján

1. **a szociális tanulás elmélete** (a viselkedés kiváltó oka a kilátásba helyezett jutalom vagy büntetés; a normasértés modellkövető magatartás => egy cselekvés + a kapcsolódó motívumok és attitűdök elsajátítása)
2. **a szociális zavarok elmélete** – a gyermekkori szocializációs folyamat kudarcai => személyiségproblémák, viselkedészavarok, a szerepviselkedés torzulásai
3. **stressz-elméletek** – az fordul deviáns viselkedésmódok felé, aki nem képes elviselni, megoldani a konfliktusokat, nincsenek megfelelő eszközei a stresszkezeléshez

4. **mikrokulturális hatásokat középpontba állító elméletek** – a közvetlen környezet (család, kortárs csoport) hatását emelik ki => a közösségek magatartásmintákat közvetítő, azokat legitimáló szerepe a döntő a deviáns viselkedések megismerése, elsajátítása kapcsán
5. **a társadalmi kontroll elmélete** – az egyén a társadalmi intézményrendszer közvetítő másik személyhez fűződő kapcsolata révén ismeri meg a társ.-i elvárásokat, értékeket, szerepeket; ilyen kapcsolat híján az egyén elszakad környezetétől, és izolálódik => a deviáns cselekedet a konvencionális intézményekkel és képviselőikkel való kapcsolat megszakadását, és egy másfajta viszony kialakulását jelenti (deviáns társak)
6. **szubkultúra-elmélet** – a deviáns viselkedés a környezet hatására alakul ki; a deviáns magatartás a csoportban kollektív problémamegoldási mód; ellensúlyozza a negatív társadalmi megítélést is (a domináns kultúrával való szembehelyezkedés csoportérték)

Makroszintű elméletek

1. a deviancia aránya az adott kultúrától függ (pl. az alkoholfogyasztással kapcsolatos szokások, elvárások társadalmukban => alkoholizmus)
2. a devianciák okát az anómia és az elidegenedés (társadalmi változások, az egyén-közösség viszonyának alakulása) – a társadalmi szerepek kiforrottsága és előre látható működése = a társadalom jól integrált (a társadalmi változások felborítják a rendet => normasértések)
3. a devianciák oka a változatlanság (e megközelítés szerint a társadalom integráltságának biztosítója a változásokra való gyors reagálás képessége)
4. a társadalom integráltságának biztosítója a stabilitás hiánya => a gyenge kötések, kapcsolatok, változékony értékek és normák lehetővé teszik, hogy olyan társadalmi csoportok között is kapcsolat jöjjön létre, melyek egyébként nem érintkeznének egymással

Szocializáció és deviancia

Az egyént társadalmi szempontból akkor tekinthetjük **szocializált**nak, ha alapvetően úgy gondolkodik, érez, vélekedik és cselekszik, ahogyan azt az adott közösség egy vele azonos életkorú, nemű és társadalmi státusú egyéntől elvárja.

A devianciát többnyire összefüggésbe hozzák a sikertelen szocializációval.

DE!

- korunkra a bonyolult munkamegosztású társadalom jellemző – az összetett társadalmakban nehezen elképzelhető a teljes és a társas kapcsolatrendszer mindegyikét felölelő szocializáció
- az egyén kötődhet olyan csoportokhoz is, melyek normarendszere nincs teljes összhangban a szélesebb társadalmi környezettel (=> deviáns normák elsajátítása)
- lehet maga a szocializációs folyamat sikertelen (pl. az elvárt normák közvetítése inadekvát, vagy hiányzik az alapvetően fontos mérvadó, mintát adó stabil közeg)
- az egyén érzelmi vagy racionális megfontolások alapján is elutasíthatja egy adott közösség morális értékrendjét

Személyiségzavar és deviancia

A deviáns személyiségfejlődés folyamata.

Fázisai:

I. Diffúz jelenségek *(nem specifikus pszichés tünetek, zavarok)*

- emocionális infantilizmus, szélsőséges reakciók
- szélsőséges érzelmi reakciók (nyugtalanság, szorongás, gátoltság, impulzivitás, hipermotilitás)
- szociális éretlenség
- beilleszkedési nehézségek
- önértékelési problémák

II. Veszélyeztetettség:

- csökkent énfunkciók, gyenge frusztrációs tolerancia
- sodródás, csábulékonyság, jelenre orientáltság
- családi, iskolai, kortársi környezetben felszaporodnak a konfliktusok
- csökkent elaborációs, szublimációs képesség
- beilleszkedési képtelenség, teljesítmény romlik, elmagányosodás
- kritikátlan magatartás
- extravagáns viselkedés
- menekülő reakciók

III. Deviáció:

normatív és értékorientációs zavar, szociálisan nem megfelelő
belső viselkedésszabályozás

1. támadás a környezet ellen - kriminalitás
2. támadás önmaga ellen - öngyilkosság
3. menekülés a környezetből - elcsavargás, „csövezés”
4. menekülés önmagától - alkohol, drog

A deviancia megelőzésének és kezelésének lehetőségei

devianciákkal kapcsolatos beavatkozási stratégiák – mikro- és makrotársadalmi intézményi és egyéni szinten egyaránt

3 fő irány:

1. megelőzés
2. kezelés
3. a káros következmények csökkentése

Konkrét beavatkozási stratégiák *(adott deviancia jellemzőihez igazodva)*

- a hozzáférés korlátozása: a cél a megelőzés a nemkívánatos viselkedés lehetőségeinek, feltételeinek, eszközeinek szabályozásával
- megelőzés: a konkrét devianciával kapcsolatos tájékoztatás, felvilágosítás, nevelőmunka
- kezelés: a deviáns személyek/csoportok feltárása, segítségnyújtás; az ehhez szükséges intézményrendszer kialakítása, működtetése

Deviancia-specifikus beavatkozások

Mindenfajta deviancia kialakulásának megakadályozása, visszaszorítása érdekében;

társadalmi viszonyok<->egyéni lehetőségek => konfliktusok

a cél ezek csillapítása, eredményes kezelése, hatékony problémamegoldási módszerek ismertetése, a szocializációs zavarok megelőzésének vagy súlyossá válásának kiküszöbölése

⇒ intézményrész. kiépítése, ill. fejlesztése, támogatása (iskola, család)

Általános (nem deviancia-specifikus) beavatkozások

Mindazok a stratégiák, melyek a társadalom általános fejlesztését tűzik ki célul => közvetetten befolyásolják a devianciák gyakoriságát (pl. társadalmi egyenlőtlenségek mérséklődése, az oktatás, a kultúra fejlesztése, stb.)